

ISSN 2664-5157

Turkic Studies Journal

№1.
Vol.1
2019

Nur-Sultan

ISSN 2664-5157

Turkic Studies Journal

№1 (1) /2019

2019 жылдан бастап шығады
Founded in 2019
Издается с 2019 года

Жылына 4 рет шығады
Published 4 times a year
Выходит 4 раза в год

Нұр-Сұлтан, 2019
Nur-Sultan, 2019
Нур-Султан, 2019

Бас редакторы
Ерлан Сыдықов
т.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА академигі (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары
Бас редактордың орынбасары

Шәкір Ибраев, ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Ирина Невская, доктор, проф. (Германия)

Редакция алқасы

Гайбулла Бабаяров	т.ғ.д. (Өзбекстан)
Ұлданай Бақтыгереева	ф.ғ.д., проф. (Ресей Федерациясы)
Дмитрий Васильев	т.ғ.д., проф. (Ресей Федерациясы)
Заур Гасанов	PhD (Әзербайжан)
Гюрер Гульсевин	доктор, проф. (Түркия)
Анна Дыбо	ф.ғ.д., проф. (Ресей Федерациясы)
Мырзатай Жолдасбеков	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Дания Загидуллина	ф.ғ.д., проф. (Татарстан, Ресей Федерациясы)
Зимони Иштван	доктор, проф. (Венгрия)
Болат Көмеков	т.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Игорь Кызласов	т.ғ.д., проф. (Ресей Федерациясы)
Дихан Қамзабекұлы	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Сейіт Қасқабасов	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Ласло Мараш	PhD (Нидерланд)
Мария Иванич	доктор, проф. (Венгрия)
Мехмет Олмез	доктор, проф. (Түркия)
Рейхл Карл	доктор, проф. (Германия)
Зайнолла Самашев	т.ғ.д. (Қазақстан)
Қаржаубай Сартқожа	ф.ғ.д. (Қазақстан)
Айрат Ситдиқов	т.ғ.д., проф. (Татарстан, Ресей Федерациясы)
Фирдаус Хисамитдинова	ф.ғ.д., проф. (Башқұртстан, Ресей Федерациясы)
Нурила Шаймердинова	ф.ғ.д., проф., жауапты хатшы (Қазақстан)
Амантай Шәріп	ф.ғ.д., проф., жауапты хатшы (Қазақстан)
Альфия Юсупова	ф.ғ.д., проф.. (Татарстан, Ресей Федерациясы)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Сәтпаев к-сі, 2.
Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-434). E-mail: turkicjournal@gmail.com, web-site: tsj.enu.kz

Turkic Studies Journal

Меншіктенуші: ҚР БҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК
Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінде тіркелген.

28.03.19 ж. № 17636-Ж -тіркеу куәлігі

Мерзімділігі: жылына 4 рет

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Қажымұқан к-сі, 13/1,

тел.: +7(7172)709-500 (ішкі 31-434)

Editor-in-Chief
Yerlan Sydykov
Doctor of Historical Sciences, Prof., Academician of NAS RK (Kazakhstan)

Deputy Editor-in-Chief
Deputy Editor-in-Chief

Shakir Ibrayev, Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Irina Nevskaya, Dr., Prof. (Germany)

Editorial board

Gaybulla Babayarov	Doctor of Historical Sciences (Uzbekistan)
Uldanai Bakhtikireeva	Doctor of Philology, Prof. (Russian Federation)
Dmitriy Vasiliev	Doctor of Historical Sciences, Prof. (Russian Federation)
Zaur Gasanov	PhD (Azerbaijan)
Gurer Gulsevin	Dr., Prof. (Turkey)
Anna Dybo	Doctor of Philology, Prof. (Russian Federation)
Myrzatay Zholdasbekov	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Daniya Zagidullina	Doctor of Philology, Prof. (Tatarstan, Russian Federation)
Zimoniy Istvan	Dr., Prof. (Hungary)
Bolat Kumekov	Doctor of Historical Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Igor Kyzlasov	Doctor of Historical Sciences, Prof. (Russian Federation)
Dikhan Kamzabekuly	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Seit Kaskabasov	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Laszlo Maracz	PhD (Netherlands)
Maria Ivanics	Dr., Prof. (Hungary)
Mehmet Olmez	Dr., Prof. (Turkey)
Karl Reichl	Dr., Prof. (Germany)
Zainulla Samashev	Doctor of Historical Sciences (Kazakhstan)
Karzhaubay Sartkozha	Doctor of Philology (Kazakhstan)
Ayrat Sitdikov	Doctor of Historical Sciences, Prof. (Tatarstan, Russian Federation)
Firdaus Hisamitdinova	Doctor of Philology, Prof. (Bashkortostan, Russian Federation)
Nurila Shaimerdinova	Doctor of Philology, Prof., executive secretary (Kazakhstan)
Sharip Amantay	Doctor of Philology, Prof., executive secretary (Kazakhstan)
Alfiya Yusupova	Doctor of Philology, Prof. (Tatarstan, Russian Federation)

Editorial address: 010008, Kazakhstan, Nur-Sultan city, Satpayev str. 2.

Tel.: +7(7172) 709-500 (ext. 31-434). E-mail: turkicjournal@gmail.com, web-site: tsj.enu.kz

Turkic Studies Journal

Owner: Republican State Enterprise in the capacity of economic conduct «L.N.Gumilyov Eurasian National University» Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

Registered by Ministry of information and communication of Republic of Kazakhstan

Registration number № 17636-Ж, from 28.03.19

Periodicity: 4 times a year

Address of printing house: 13/1 Kazhimukan str., Nur-Sultan, Kazakhstan 010008;

tel.: +7(7172) 709-500 (ext.31-434)

Главный редактор
Ерлан Сыдыков
д.ист.н, проф., академик НАН РК (Казахстан)

Зам.главного редактора
Зам.главного редактора

Шакир Ибраев, д.ф.н., проф. (Казахстан)
Ирина Невская, доктор, проф. (Германия)

Редакционная коллегия

Гайбулла Бабаяров	д.ист.н. (Узбекистан)
Улданай Бактыгереева	д.ф.н., проф. (Российская Федерация)
Дмитрий Васильев	д.ист.н., проф. (Российская Федерация)
Заур Гасанов	PhD (Азербайджан)
Гюрер Гюльсевин	доктор, проф. (Турция)
Анна Дыбо	д.ф.н., проф. (Российская Федерация)
Мырзатай Жолдасбеков	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Дания Загидуллина	д.ф.н., проф. (Татарстан, РФ)
Зимони Иштван	доктор, проф. (Венгрия)
Булат Кумеков	д.ист.н., проф. (Казахстан)
Игорь Кызласов	д.ист.н., проф. (Российская Федерация)
Дихан Камзабекулы	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Сейт Каскабасов	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Ласло Мараш	PhD (Нидерланды)
Мария Иванич	доктор, проф. (Венгрия)
Мехмет Олмез	доктор, проф. (Турция)
Рейхл Карл	доктор, проф. (Германия)
Зайнолла Самашев	д.ист.н (Казахстан)
Каржаубай Сарткожа	д.ф.н. (Казахстан)
Айрат Ситдинов	д.ист.н., проф (Татарстан, РФ)
Фирдаус Хисамитдинова	д.ф.н., проф. (Башкортостан, РФ)
Нурила Шаймердинова	д.ф.н., проф., отв.секретарь (Казахстан)
Амантай Шарип	д.ф.н., проф., отв.секретарь (Казахстан)
Альфия Юсупова	д.ф.н., проф. (Татарстан, РФ)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Сатпаева, 2
Тел.: +7(7172) 709-500 (вн. 31-434). E-mail: turkicjournal@gmail.com, web-site: tsj.enu.kz

Turkic Studies Journal

Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева»
МОН РК

Зарегистрирован Министерством информации и коммуникаций Республики Казахстан
Регистрационное свидетельство № 17636-Ж от 28.03.2019

Периодичность: 4 раза в год

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Кажымукана, 13/1,
тел.: +7(7172)709-500 (вн.31-434)

МАЗМҰНЫ/ CONTENT/ СОДЕРЖАНИЕ

<i>Y.Sydykov Preface/</i>	
<i>Е.Сыдықов Алғы сөз/</i>	6
<i>Е.Сыдықов Вступительное слово.....</i>	
<i>G.Babayarov</i> Coins of the Western Turkic Qaghanate with a title “Tardu-Qaghan”.....	12
<i>K.Barat</i> Historical and geographical research of the Turkic toponym «Otukan»/	25
<i>Қ.Барат</i> Түркі топонимі «Өтүкен» туралы тарихи-географиялық зерттеулер	
<i>Z.Samashev</i> On the formation of the early Saka cultural complex in East Kazakhstan/	37
<i>З.Самашев</i> К вопросу о формировании раннесакского культурного комплекса в Восточном Казахстане.....	
<i>I.Selyutina</i> Teleut language: articulatory patterns of mediolingual consonants/	61
<i>И.Селютин</i> Язык телеутов: артикуляторные паттерны среднеязычных согласных.....	
<i>N.Shaimerdinova</i> «Kyrgyz-Russian dictionary» of 1897: cultural and linguistic explications/	73
<i>Н.Шаймердинова</i> «Киргизско-русский словарь» (1897): культурные и языковые экспликации.....	

ЕСІМНАМА/ PERSONALIA/ ПЕРСОНАЛИИ

<i>E.Kazhybek, M.Zhamal</i> Scientific personality of academy A. T. Kaidar/	
<i>Е.Қажыбек, Ж.Манкеева</i> Академик Ә.Т. Қайдардың ғалымдық тұлғасы.....	89
<i>I.Nevskaya</i> For the anniversary of Anna Vladimirovna Dybo/	94
<i>И.Невская</i> К юбилею Анны Владимировны Дыбо.....	

СЫН ШҚІРЛЕП/ REVIEWS/ РЕЦЕНЗИИ

<i>A.Kairzhanov</i> Review to the monograph Turkology: History of global turkology.-Collective monography/ under ed. of Sh.I.Ibrayev, K.I.Kelimbetov/	99
<i>А.Қаиржанов</i> Рецензия к монографии тюркология: история всемирной тюркологии – коллективная монография /Под ред. Ш.И. Ибраева, К.И. Келимбетова.....	

Dear colleagues and readers!

Modern turkology, developing on the basis of classical turkological science, has passed its historical path of development and has accumulated a great experience of theoretical and empirical knowledge.

In today's globally changing world the tasks of Turkological science have changed significantly in the formation of new paradigm of scientific research, in the use of new methodologies, including information and digital technologies, for the study of already discovered and newly discovered Turkic written monuments. Moreover, modern turkology has expanded the field of scientific research: its historical and philological direction has acquired integrative character and has become the object of interaction between philological, historical, cultural, archeological, ethnographic, anthropological, philosophical, theological and other sciences.

L.N. Gumilyov Eurasian National University in accordance with mission in the field of education and science of the Republic of Kazakhstan carries out systemic activities in the development of turkology. It is only in Kazakhstan that the name of the outstanding turkologist L.N.Gumilyov was assigned to the Eurasian National University; the research cabinet of Lev Nikolayevich was opened at the university in honor of the 100th anniversary of the scientist; there is also a sculpture composition devoted to the scientist in his square.

In the main atrium of the university a copy of the monument Kul-tegin, a symbol of ancient Turkic civilization, writing and culture were installed by the decision of the Government of the Republic of Kazakhstan in 2000 and with the assistance of the Government of Japan. Near the monument there is an active museum of Turkic writing where interesting excursions and classes of turkology students are held. Nowadays, Kul-tegin monument and the Museum of Turkic writing have become the university's visit card.

Since 2010, Turkology department which carries out a lot of educational, scientific and international activities, has been opened in ENU named after L. Gumileva. The University has trained new generation of turkologists in all three levels of education - bachelor's, master's and doctoral degrees. Since 2013, the first graduation of doctoral PhDs, ten dissertations have been defended and approved by the Committee in the field of education and science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, 10 people of the department received the degree of PhD in the major of Turkology – it is a unique situation as nowhere in the world training of PhDs is carried, except the Republic of Kazakhstan.

In a fairly short period of time department of turkology managed to develop extensive international connections with turkological scientific centers, institutes and departments in Germany, Hungary, Italy, Mongolia, USA, France, Russia and its subobjects such as Tatarstan, Bashkortostan, Hakassia, Tyva and Altai. The University and the Department of Turkology actively cooperate with the countries of the Turkic world (Turkey, Azerbaijan, Uzbekistan, etc.). As a part of international cooperation, turkology students take academic mobility, master's and doctoral students undergo scientific internships, academic staff gives master classes and lectures in the near and far abroad.

The strong staff potential of the university and the department, which is engaged into turkological researches, develops grant republican and international projects, based on the results of which a majority of solid monographs, atlases and books has been published as facts of scientific achievement of Turkological science in Kazakhstan; dozens of articles have been being posted on the basis of international rating journals like Web of Science and Scopus.

In the context of the strategic documents of the President and Government of the Republic of Kazakhstan, it has been decided in ENU to publish the «Turkic Studies Journal» in the future aimed to get status of international journal. The editorial board of the journal involved scientists

---

---

known abroad and in Kazakhstan.

The journal contains following thematic categories: «History», «Ethnography», «Monuments of writing», «Linguistic turkology», «Folklore and literature», «Personalities», «Review» in which articles are published and which are devoted to the study of material and spiritual culture, language and literature, history and social and economic life of Turkic peoples.

I hope that the new journal will make a worthy contribution to the development of turkology and I encourage everyone to take part in it.

Editor-in-Chief

Yerlan Sydykov

Құрметті әріптестер мен оқырмандар!

Қазіргі түркітану классикалық түркітану ғылымының негізінде ілгерілей отырып, өзіндік тарихи даму жолдарынан өтті және өте бай теориялық әрі эмпирикалық мағлұмат жинақтады.

Бүгінгі жаһандық деңгейдегі өзгермелі әлем жағдайында түркітану ғылымының алдында тұрған ғылыми зерттеулердің жаңа парадигмасын қалыптастыру, жаңа методологияларды, оның ішінде ашылған және жаңадан ашылып жатқан түркі жазба ескерткіштерін зерттеу үшін ақпараттық және сандық технологияларды пайдалану міндеттері түбегейлі өзгерді.

Мұның үстіне, қазіргі түркітану өзінің ғылыми зерттеулер аясын кеңейтті: оның тарихи-филологиялық бағыты интегративті сипатқа ие болып, филологиялық, тарихи-мәдени, археологиялық, этнографиялық, антропологиялық, философиялық-теологиялық және басқа ғылымдардың өзара ықпалдасу нысанына айналды.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті өзінің білім мен ғылым саласындағы миссиясына сәйкес түркітануды дамытуда жүйелі қызмет атқарып келеді. Тек Қазақстанда ғана көрнекті түркітанушы Л.Н.Гумилевтің есімі Еуразия ұлттық университетіне берілген, 100-жылдық мерейтойына байланысты университетте Лев Николаевичтің зерттеу кабинеті ашылды, ал оның саябағында ғалымның мүсіндік композициясы қойылды.

2000 жылы ҚР Үкіметінің шешімі бойынша және Жапония үкіметінің қолдауымен университеттің бас атриумында көне түркі өркениеті, жазуы мен мәдениетінің символы ретінде Күлтегін ескерткішінің көшірмесі орнатылды. Ескерткіштің жанында түркі жазуы музейі белсенді қызмет жүргізіп, онда қызықты экскурсиялар мен түркітану бойынша білім алатын шәкірттердің сабақтары өткізіледі. Қазіргі кезде Күлтегін ескерткіші мен түркі жазуы музейі университеттің бетке ұстар мақтанышына айналды.

Университетте 2000 жылы ашылған түркітану кафедрасы білім, ғылым саласында және халықаралық ауқымда үлкен жұмыстарды жүзеге асырып келеді. Университет оқытудың барлық үш – бакалавриат, магистратура және докторантура деңгейінде жаңа буын түркітанушыларды даярлап шығарды. PhD докторанттардың алғашқы шығарылымы болған 2013 жылдан бері он докторлық диссертация қорғалып, оны ҚР БҒМ Білім мен ғылым саласындағы комитеті бекітті. Кафедраның 10 мүшесі түркітану мамандығы бойынша PhD ғылыми дәрежесін алды, бұл – айрықша жағдай, өйткені Қазақстан Республикасынан басқа, әлемнің бірде-бір елінде түркітану мамандығы бойынша PhD докторларын даярлау жүзеге асырылмайды.

Аз ғана уақыт ішінде түркітану кафедрасы Германияның, Венгрияның, Италияның, Моңғолияның, АҚШ-тың, Францияның, Ресейдің және оның Татарстан, Башқұртстан, Хакасия, Тыва мен Алтай секілді субъектілерінің түркітану ғылыми орталықтарымен, институттарымен және кафедраларымен халықаралық кең ауқымдағы байланыстар орнатты. Білім алып жатқан түркітанушылар халықаралық ынтымақтастық аясында академиялық ұтқырлықты жүзеге асырса, магистранттар мен докторанттар ғылыми тағылымдамалардан өтеді, ал профессор-оқытушылар құрамы алыс және жақын шетелдерде шеберлік сабақтарын беріп, дәрістер оқиды.

Университет пен түркітанулық зерттеулермен айналысатын түркітану кафедрасының зор кадрлық әлеуеті республикалық және халықаралық гранттық жобаларды іске асыруға мүмкіндік беріп, олардың нәтижелері бойынша Қазақстандағы түркітану ғылымы жетістіктерінің айғақтары ретінде көптеген іргелі монографиялар, атластар мен кітаптар, жарық көрді, сондай-ақ халықаралық рейтингті журналдардың Web of Science және Scopus базасына енгізілген ондаған мақалалар жазылды.

Президент пен Қазақстан Үкіметінің бағдарламалық құжаттары аясында Л.Н.Гумилев

атындағы Еуразия ұлттық университеті болашақта рейтингті халықаралық журнал мәртебесін көздеген “Turkic Studies Journal” журналын шығару жөнінде шешім қабылдады. Журналдың редакциялық құрамына шет елдерде және Қазақстанда белгілі ғалымдар тартылды.

Журналдың «Тарих», «Этнография», «Жазба ескерткіштер», «Лингвистикалық түркітану», «Фольклор және әдебиет», «Есімнама», «Рецензиялар» тақырыптық айдарларының аясында түркі халықтарының материалдық және рухани мәдениетін, тілі мен әдебиетін, тарихы мен қоғамдық-экономикалық өмірін зерттеуге арналған мақалалар жарық көреді.

Жаңа журнал түркітанудың дамуына лайықты үлес қосады деген сенімдемін және баршаңызды соған атсалысуға шақырамын.

Бас редактор

Ерлан Сыдықов

Уважаемые коллеги и читатели!

Современная тюркология, развиваясь на базе классической тюркологической науки, прошла свой исторический путь развития и накопила богатейший опыт теоретических и эмпирических знаний.

В условиях современного глобально изменяющегося мира существенно меняются задачи тюркологической науки в формировании новых парадигм научных исследований, в использовании новых методологий, в т.ч. информационных и цифровых технологий, для изучения уже открытых и вновь открывающихся тюркских письменных памятников. Более того, современная тюркология расширила область научных исследований: ее историко-филологическое направление приобрело интегративный характер и стало объектом взаимодействия филологической, историко-культурной, архелогической, этнографической, антропологической, философско-теологической и других наук.

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева в соответствии со своей миссией в области образования и науки Республики Казахстан осуществляет системную деятельность в развитии тюркологии. Только в Казахстане имя выдающегося тюрколога Л.Н.Гумилева присвоено Евразийскому национальному университету, и в честь 100-летнего юбилея в университете открыт исследовательский кабинет Льва Николаевича, а в его сквере поставлена скульптурная композиция ученому.

В главном атриуме университета по решению Правительства РК в 2000 году и при содействии Правительства Японии установлена копия памятника Кюль-тегин как символа древнетюркской цивилизации, письменности и культуры. Рядом с памятником активно функционирует музей тюркской письменности, где проводятся интересные экскурсии и ведутся занятия тюркологов. В настоящее время памятник Кюль-тегина и музей тюркской письменности стали визитной карточкой университета.

С 2010 года в ЕНУ им. Л.Н. Гумилева открыта кафедра тюркологии, которая осуществляет большую образовательную, научную и международную деятельность. Университет готовит тюркологов нового поколения по всем трем уровням образования: бакалавриату, магистратуре и докторантуре. С 2013 года, первого выпуска докторантов PhD, защищены и утверждены Комитетом в сфере образования и науки МОН РК десять диссертаций, 10 человек кафедры получили ученую степень доктора PhD по специальности тюркология – уникальная ситуация, поскольку нигде в мире, кроме Республики Казахстан, не осуществляется подготовка докторов PhD по специальности тюркология.

За сравнительно короткий срок кафедре тюркологии удалось развить обширные международные связи с тюркологическими научными Центрами, Институтами и кафедрами Германии, Венгрии, Италии, Монголии, США, Франции, России и ее субъектов таких, как Татарстан, Башкортостан, Хакасия, Тыва и Алтай. Активно сотрудничают университет и кафедра тюркологии со странами тюркского мира (Турция, Азербайджан, Узбекистан и др). В рамках международного сотрудничества студенты - тюркологи осуществляют академическую мобильность, магистранты и докторанты проходят научные стажировки, профессора и преподаватели дают мастер-классы и читают лекции в ближнем и дальнем зарубежье.

Известные ученые университета, занимающиеся тюркологическими исследованиями, разрабатывают грантовые республиканские и международные проекты, по результатам которых опубликованы солидные монографии, Атласы и книги, как факты научного достижения тюркологической науки Казахстана, а также написаны десятки статей, размещенные в базе данных международных рейтинговых журналов Web of Science и Scopus.

В контексте программных стратегических документов Президента и Правительства

Республики Казахстан в Евразийском национальном университете им. Л.Н. Гумилева было принято решение об издании журнала “Turkic Studies Journal”, в перспективе нацеленного на статус рейтингового международного журнала. В состав редакционной коллегии журнала привлечены ученые, известные за рубежом и в Казахстане.

Журнал содержит тематические рубрики: «История», «Этнография», «Памятники письменности», «Лингвистическая тюркология», «Фольклор и литература», «Персоналии», «Рецензирование», в которых публикуются статьи, посвященные изучению материальной и духовной культуры, языка и литературы, истории и общественно-экономической жизни тюркских народов.

Надеюсь, что новый журнал внесет достойный вклад в развитие тюркологии и призываю всех принять участие в нем.

Главный редактор

Ерлан Сыдыков

Historical and geographical research of the Turkic toponym *Otukan*

Kahar Barat

PhD, member of the association for Central Asian
Civilizations & Silk Road Studies (ACANSRS)
in Cambridge, MA, USA
E-mail: barat@post.harvard.edu

Abstract. The Otukan Mountain was a Mecca for the Turks serving as both geopolitical and spiritual center during their brief moment of unification from 552 to 840. Scholars have been discussing the exact location of the Otukan from 19th century on. We have collected 22 Orkhon Turkic records mentioning the Otukan. Through comparison, we found they are sufficient enough to testify a single knowledge that ancient Otukan was the whole Khangai Mountains. There are also more than eighty Chinese records mentioning the Otukan. Obviously, this important conclusion will play a significant role in discussing the history and society of the Orkhon Turks as well as the surrounding area. In fact, three centuries of Turkic period were only a ten percent period of this three thousand years old great Altaic capital. Khangai particularity its Orkhon Valley had been at least six times of the Rome for the Hun, Awar, Turk, Uyghur, Khitan and Mongols. Remaining as is, other than expeditioners photographing some inscription, deer stone, balbal and sunken walls on the surface, the area has been largely forgotten by us and by archaeologists.

Keywords: Otukan; Otukan Yiš; Orkhon Turkic texts; Khangai Mountain.

DOI: <https://doi.org/10.32523/tsj.01-2019/2-2>

Түркі топонимі «Өтүкен» туралы тарихи-географиялық зерттеулер

Қахар Барат

Кэмбридждегі Орталық Азия өркениеттері
және Жібек Жолы зерттеулері
қауымдастығының (ACANSRS) мүшесі, АҚШ
E-mail: barat@post.harvard.edu

Түйін. Өтүкен тауы түркілер үшін олар қысқа мерзімге бас біріктірген 552-840 жылдар аралығында әрі геосаяси, әрі рухани орталық ретінде қызмет атқарып, өздерінің Меккесі секілді болды. Зерттеушілер Өтүкеннің нақты орналасқан жері туралы XIX ғасырдан бері пікір таластырып келеді. Біз Өтүкен туралы сөз ететін 22 Орхон түркі жазбаларын жинақтадық. Салыстыру әдісі арқылы біз олардың ежелгі Өтүкеннің тұтас Хангай таулары болғандығы туралы жалғыз пайымды растауға жеткілікті екендігіне көз жеткіздік. Сондай-ақ Өтүкеннің аты аталатын сексеннен астам қытай жазбалары ұшырасады. Бұл маңызды тұжырымның Орхон түркілерінің тарихы мен қоғамы, сонымен қатар қоршаған өңірі туралы талқылаулар барысында маңызды рөл атқаратыны айқын. Іс жүзінде үш ғасырлық түркі кезеңі бұл ұлы Алтай орталығының үш мың жылдық тарихының он пайызын ғана қамтиды. Хангайдың ерекшелігі сонда, оның Орхон алқабының кем дегенде алты рет – ғұндар, аварлар, түркілер, ұйғырлар, қидандар және моңғолдар үшін Рим сияқты бола алғандығында. Өз болмысын сақтаған бұл аймақты, оның бетіндегі кейбір жазуларды, бұғытастарды, балбалдарды және шөккен қабырғаларды суретке түсірген саяхатшылардан басқа, біз де, археологтар да көп жағдайда ұмыт қалдырғанбыз.

Кілт сөздер: Өтүкен; Өтүкен бөктері; Орхон түркі мәтіндері; Хангай тауы.

Кіріспе

Өтүкен түркілердің Меккесі болды. «Қасиетті Өтүкен» деп аталған онда Көк құдайы мен Жер құдайы өмір сүрді-мыс. Олар Өтүкеннен басқа тіршілік етуге қолайлы жер жоқ деп санады. Өтүкен халықты басқаратын орын болды. Тоныкөк Өтүкенде ордасын тікті: түстіктен, батыстан, теріскейден және шығыстан келген халықтар оның қол астына қарады. Бұл тауда киелі үңгір бар еді; жыл сайын қаған өзінің нөкерлерін ата-баба үңгіріне ғибадат етуге апаратын. Жыл сайын мамыр айында түркілер бұл тауда өздерінің ең үлкен діни мейрамын атап өту үшін жиналатын. Сондай-ақ, олар баспаналарының есіктерін шығысқа қарай ашып, балбалдардың бәрінің де жүзін шығысқа қаратып қоятын; бұл – өздерінің фэншуйі болатын. Мұндай жөн-жоралғылар көне ғұн дәуірінен, бәлкім, одан да бұрынғы кезеңдерден бастау алатын. Бүгінгі күні Отгон Тенгер және Суврага Хайырхан моңғолдардың Хангайдағы қасиетті таулары болып есептеледі. Мемлекеттік салтанатты шаралар осында өтеді.

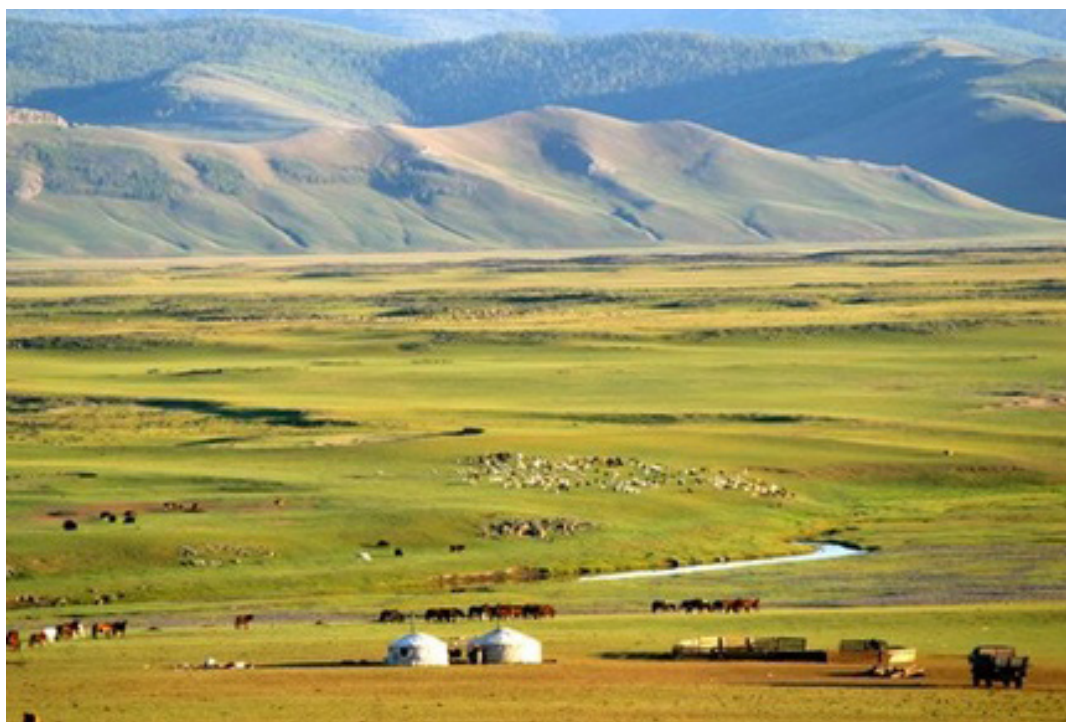
Біздің Өтүкен туралы жазбаларды зерттеуіміз негізінен оның географиялық қонысын анықтауға арналған. Түркі тарихының үш ғасыры Хангайдың белгілі өркениетінің он пайызын ғана қамтиды. Біздің төмендегі пікірталасымыз Өтүкеннің географиялық қонысы жайындағы тек түркі сипаттамаларын ғана қозғайды. Өтүкен – Хангай тауы және зерттеушілердің арасында бұған келіспейтіндер соншалықты көп емес. Бірақ кейбір ғалымдардың әлі бұған көзі анық жетпейді. Хангай тауы әлем тарихында маңызды рөл атқарады, бірақ оның көк жайлауының астындағы бүкіл қазынаны ашып бере алатын археологиялық, тарихи және географиялық зерттеулер жеткілікті емес. Өтүкен нақты бір шың болмаған. Ол бүкіл Хангай жоталарын қамтиды. Атаудың жалпылығы соншалықты, ол бізді нақты орналасу орнын анықтауда бұлыңғырлыққа тап қылады; түрлі этимологиялардың астарына да үңілу қажет. Біз Өтүкенді түркілердің меншігі, ол түркілермен бірге туып, түркілермен бірге жоғалды деп ойладық. Бірақ қытай жазбаларында олардың прототүркілік немесе тіпті одан да ескі тамырлары көрсетілген. Қырғыздардың 840 жылы Ордабалықты жаулап алуы Өтүкеннің геосаяси түркілік драмасын тамамдады. Дауыл мен оба олардың Өтүкенде қалып, өздерінің түркілік дәстүрін жалғастыруына кедергі жасаған болуы мүмкін.

Хангай – «хан» дегеннен шыққан моңғол атауы. Хангай тауы Орталық Моңғолияда орналасқан. Оның шығыс, оңтүстік және батыс шекаралары жазықтықтармен бөлінген. Оның солтүстігі Саян тауларымен түйіскен және шекаралық межелерін анықтау оңай емес. Хангай тауының шалғындықтары мен бөктерлері тегіс. Қысы жылы, жазы жасыл. Оның мол ағынды сулары, бұлақтары мен көк шөбі көшпелі өмір үшін аса қолайлы. Бұл өңірде жылқыны қолға үйрету біздің дәуірімізге дейінгі IX ғасырда жүзеге асты деуге болады. Сүті (қымыз) мен етін есептемегенде, жылқы – көлік қатынасы, аңшылық және соғыс үшін таптырмайтын жануарға айналды; «ердің қанаты» саналды. Жылқыны пайдалану дала қоғамының ілгері дамуына ықпал жасады. Ол Хангайды Алтай көшпелі мәдениетінің бесігі етті.

Орхон алқабы

Шығыс Хангайдың етегіндегі жазықтықта Орхон Алқабы Мәдени Ландшафты (ОАМЛ) орналасқан. Ол – таудың таза су мен өсімдіктері бар ең жақсы бөлігі. Алтай халқы үшін ОАМЛ әрқашан құдайлардың мекені, жеңістің кепілі және үстемдіктің белгісі болды. Тарихты алып қарасақ, Алтайдың барлық көшпелі державалары өз астанасын осында орнату жолында күрескен; айталық, ғұндар астанасы (б.д.д. 209-б.д.д. 93 жж.) – Луут Хот (Luut Khot), сяньбилердің астанасы (б.д.д. 93-б.д.д. 234 жж.) Ордо (Ordo), мумо астанасы (330-555 жж.) - Руран (Rouran), түркілердің астанасы (522-744 жж.) - Өтүкен (Otukan), ұйғырлардың астанасы (744-840 жж.) - Ордабалық (Ordu-Balıq) және моңғолдардың

астанасы (1206-1368 жж.) - Қарақорым (Kharkhorin), бұлардың барлығы да ОАМЛ-да орналасқан. Талай рет олар ОАМЛ-ды әлемнің Риміне айналдырды; кей кезде біреуі басқасына шабуыл жасап, көк жайылымды қан-жоса қырғынның алаңы ететін де, өздерінен соң мыңдаған бас сүйекті қасқырлар мен құзғындарға жемтік етіп қалдыратын. Қазір ОАМЛ-дың күйі тайған; ежелгі дуалдар жасыл төбелер боп шөккен; кейбір шалғындықтар тұзды сорға айналып кеткен. Енді бүкіл айнала-төңірек бұрын ештеңе болмағандай тым-тырыс. Тек ежелгі бұғытастар мен түркі балбалдары әлі күнге дейін бұл қаһарман даланы күзетіп тұр. Біздің көз алдымызда моңғол суреттері көлбеңдейді: жасыл шалғын, атқылаған су және түтіндеген шатыр. Анда-санда аздаған туристер келіп, алқапқа жан бітіргендей болады, бірақ олардың сыйкәделерге арналған сынық құтыларды қолдарына ұстаған күйі келулерінен кетулері тез. 2006 жылдың мамырында Моңғолия үкіметі 123-нөмірлі қарар қабылдап, ОАМЛ-ды әлемдік мұра нысаны ретінде тіркеуді мақұлдады. Бұл 121 967-ға көк жазықта орналасқан 5 басты нысан арнайы қорғалатын аумақ және 20 нысан қорғалатын тарихи әрі археологиялық ескерткіш қатарына қосылды. Кейін Орхон өзенінің бойында салынған Кошо Цайдам Көктүрік музейінде Білге қаған қорымын қазғанда табылған артефактілермен бірге, барлық маңызды құнды заттар қойылған.

Деректер мен зерттеулер

Өтүкен тауы туралы зерттеулер түрлі тілде және әр кезеңде жазылған. Олар келесі төрт топқа жатады:

1. Орхон түркі жазбалары. Олар негізінен түркілердің өз аузынан қолма-қол жиналған мәліметтерді қамтиды және 840 жылғы қырғыз шапқыншылығына дейінгі Өтүкеннің «белсенді» кезеңі ішінде жазып алынған.

2. Түркі аңыздары. Ұлы Түркі көшімен Өтүкен атауы да бірге кетті. Бірақ Тұрфан мәтіндерінен көретініміздей, ол тағы бес жүз жыл бойына түркі халықтарының жадында сақталып келді [1, б.12; 2, б.16-17], DLT [3], QB [4], Rashid al-Din [5], Juwayni [6], т.б. Орхон түркі жазбаларымен салыстырғанда, олар қосалқы материалдар болып саналады.

3. Қытай жазбалары – көбіне үшінші тараптың жылнамаларынан алынған мәліметтер. Біз қытай жазбаларын түпнұсқа және аңыз деп бөле алмаймыз, барлық тарихи баяндар мыңдаған миль қашықтықта жазып алынған.

4. Моңғол дереккөздері. Түркілердің ұрпақтары айтқан аңыз оқиғалардан айырмасы, моңғолдар Хангайға шын мәнінде қоныс аударған. Арада төрт ғасырлық уақыт жатқанына қарамастан, көптеген ескі түркі жергілікті атаулары қазіргі Моңғолияның топонимдерінде сақталған. Әрине, кейбір моңғолдық формалардың қабылдануы мен фольклорлық этимологияның болуы заңды. Моңғол деректері төрт бағытта: жергілікті моңғол атаулары, қытай моңғол жазбалары, моңғол кітаптары және шағатай кітаптары. Мысалы, қытайдың Тан әулеті жазбаларында Өтүкеннің 天山 *Tianshan* деген басқа атауы болған, оның түркілік түпнұсқасы *tānri tay** деп болжанады, бірақ ол тек басқа қытай-моңғол жазбасында 騰格哩達哈 *tānri tay* түрінде көрініс тапқан.

Орналасқан жері туралы пікірталас

Өтүкеннің дәл орналасқан жері туралы көп әңгіме бар. Лю Йитанг (Liu Yitang) Өтүкеннің орналасқан жері мен этимологиясы туралы Қытай дереккөздері мен ерте кезеңдердегі зерттеулерді қамтитын энциклопедиялық тізім жасаған [7, б.498-501]. Біздің жаңартылған тізімімізден көрініп тұрғандай, жарты ғасырдан астам уақыт өтсе де, пікірталас әлі толас таппаған.

Автор	Орналасқан жері
齐召南 1761	Хангайдың шығыс жотасы
俞浩 1847 : 7, 9	Бүгінгі Алтай. Бүгінгі Хангай.
Thomsen 1896	Хангайдың Тамир мен Орхон өзендері басталатын аймақтары
Melioranskiy 1899: 84	Юань кезеңіндегі Қарақорым тауы
Hirth 1899	Хангайдың Тамир мен Орхон өзендері басталатын аймақтары
Chavannes 1903	Юань кезеңіндегі Қарақорым тауы
Shiratori 1907	Юань кезеңіндегі Қарақорым тауы
Marquart 1914: 63-64	Түгел Хангай
Ding 1915	Тола мен Орхон арасындағы Дулан Хаала (Dulan Khaala) тауы
Wang 1923: 997.	Хангай таулары
Pelliot 1929: 212, 217.	Түгел Хангай
Cen 1939	Хангайдағы бір шың
Gabain 1950: 34 – 36.	Оңтүстік-батыс, оңтүстік-шығыс Хангай мен Танну-Ола арасы
Ögel 1957: 119.	Хангай таулары
Potapov 1957.	Хангайдағы кең таулы-тайгалық аймақ және Саян жотасының ішінара бөлігі
Giraud 1960: 207.	101 47 координатасы
Jisl 1963: 388	Орхон өзені бойындағы Хангайдың бір бөлігі
Schubert, 1964: 215.	Қазіргі Завхан аймағының оңтүстік-шығыс бөлігі
Feng & Lu 1982: 72.	Хангайдың Тамир мен Орхон өзендері басталатын аймақтары
Tan 1982: 5	Хангай жоталары
Klyashtorny 1982	Түгел Хангай
Tekin 1983: 834.	Солтүстік-батыс Хангай, Орхан мен Тес өзендерінің арасы
Lin 1988 : 72.	Орхон мен Селеңгі арасы немесе Орхон алқабы
Xue 1992: 132.	Баян Ула тауы, Херлен өзенінің бастауы
Sümer 1994: 3, note 9.	Хангайдың шығыс бөлігі, Орхон мен Тамир өзендерінің бастаулары, Ордабалықтан сәл оңтүстікке қарай
Tekin 1994: 64.	Хангай тауларының шығыс беткейлері
Tevanenko 1994: 37.	Қазіргі Отгон Тенгер

Bosworth 1995.	Орхон мен Тамир өзендерінің бастаулары
Czeglédy 1995: 62, 5-ескерту.	Хангай тауларының Орхон өзені маңындағы шығыс етегі. Сондай-ақ бүкіл Хангай тауларын білдіру үшін қолданады.
Rybatzki 1997: 51, 97 және 255-ескерту.	Хангай немесе оның бір бөлігі
Konovalov, 1999, p. 179	Солтүстік Сюнну немесе Иньшань
Gömeç 2000: 428.	Алтай тауларына дейін созылып жатқан Селеңгі өзенінің өне бойы
Golden 2002: 107, 879-ескерту.	Орхон маңындағы таулар және жоталы қыраттар
Aminev 2006	Башқұртстандағы «Утеген», «Етукан» деп аталатын ұқсас атаулы жерлер
Audin 2007	Завхан аймағындағы қазіргі Отгон Тенгер тауы
Bao 2010: 57, 58.	Хангайдың ең биік шыңы. Хангай жоталарының батысы
Drobyshev 2012.	Хангай таулары

Моңғолия даласындағы түркі дәуірі үш ғасырға созылды және бізге Өтүкен туралы бірқатар түркі ескерткіштеріндегі жазуларды қалдырды. Бұл жазулардың барлығы дерлік гранит тастарға қашалған; олардың саны шектеулі. Олардың ішінде бесеуі ғана 30-дан астам жолдан тұрады. Соған қарамастан, Өтүкен атауы басынан аяғына дейін 20-дан көп рет кездеседі. Олар былай аталады: *Otukan* ‘Өтүкен’, *Otukan yïš* ‘Өтүкен бөктері’, *Otukan yer* ‘Өтүкен жері’ және *ïduq Otukan* ‘Қасиетті Өтүкен’, *Otukan quzi* ‘Өтүкеннің терістігі’, *Otukan (...)* *kädin uči* ‘Өтүкеннің батыс шеті’, *Otukan ortusi* ‘Өтүкеннің ортасы’. Бәрінен көп кездесетіні – *Otukan yïš*. *Otukan yïš атауы Хангай тауының әртүрлі бөлігінен ұшырасады*. Төныкөк жазуындағы *Otukan yïš оңтүстік Хангайда* (Ovorkhangai), Онги өзенінің бастауында (Ongi riverhead); Күлтегін жазуындағы *Otukan yïš* Орхон алқабының шығысында. Мойын-чор жазуындағы *Otukan* Хангайдың солтүстік-батыс шетінде, Тес өзенінің бастауында. Түркілер үшін Хангайдың төңірегіндегі әрбір жасыл бөктер – *Otukan yïš*.

Түптеп айтқанда, *yïš* Хангайдың ерекшелігі емес. Біз түркі жазуларынан *altun yïš*, *çoγau yïš*, *kögmän yïš* бар екенін көреміз. Қашқари бойынша, *yïš* – ‘көлбеу бөктер’ (Данкофф және Келли), сондай-ақ, Радловта ‘Schwarzwald, Bergwald, Waldgebrige’, Томсенде ‘montagne boisée’, Габенде ‘Gebirgsweide’, Оркун мен Серткайда ‘орман’, ал Клосон «таулы орман, таудың орманмен көмкерілген жоғары жағы, бірақ ағашы жоқ шөпті алқаптары да бар» дейді, Кляшторныйда ‘бөктер’. Меніңше, біздің Қашқариға қайта оралғанымыз дұрыс. *Yïš* – *yazi* ‘жазық’ сөзіне антоним (Габен), ол іс жүзінде түркілер өмір сүрген және өз малдарын баққан таудың жасыл шалғынды көлбеу бөктері. Бұған керісінше, *taγ* ‘тау’ - жалаң, биік, тірі жан тұрмайтын шың, оның аң аулағаннан басқаға пайдасы жоқ. «Тау» ұғымы әрқашан қосақталғанымен, *Otukan* сирек жағдайда *taγ* ‘тау’ деп аталады. Кез келген түркі мәтінінде ол Хангай тауын тұтас білдіреді, бірақ оны міндетті түрде «тау» деп атай бермейді.

Барлық түркі жазуларында *Otukan*-ның әдепкі жауабы – ол мейлі толық, қысқартылған немесе құрметтелген атау болсын – Хангай тауы делінеді. Ең болмағанда, түркілер өз отанындағы **Otukan** (Хангай), **Altay** (Алтай), **Kögmän** (Саян), **Çoγau** (Иньшань) секілді тауларды жасырмауы тиіс еді.

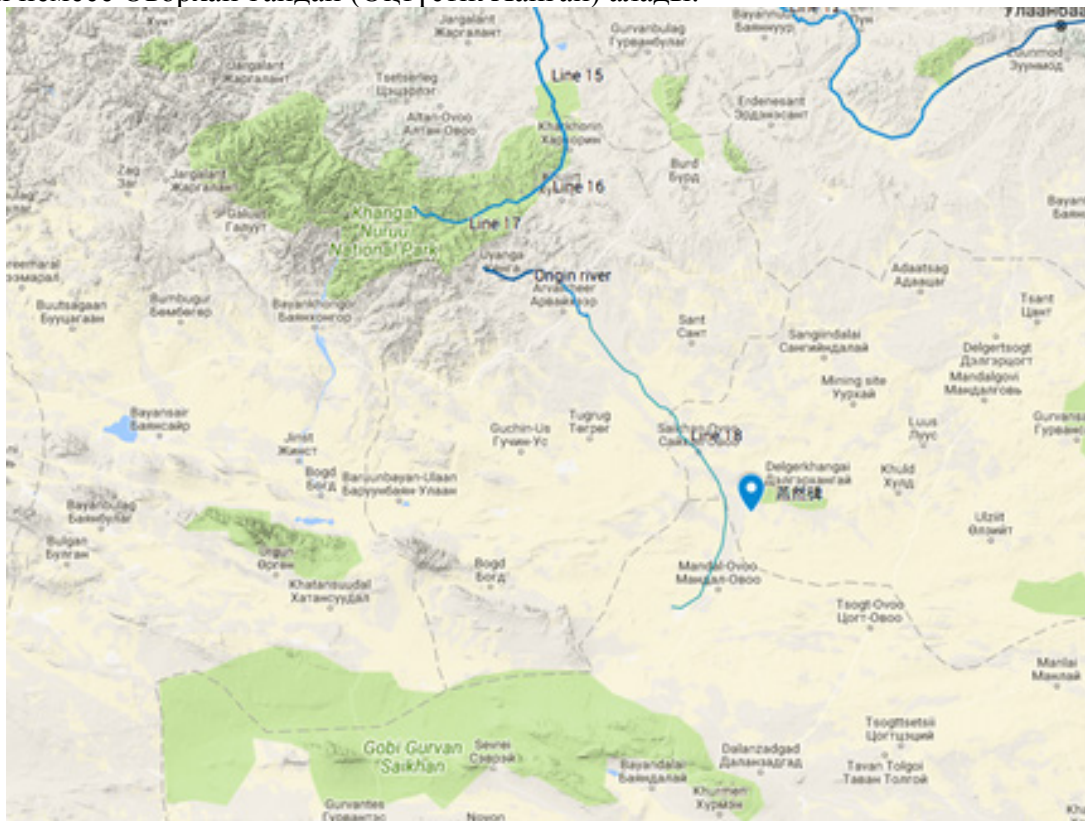
Орхон түркі жазулары Өтүкеннің орналасқан жері туралы

Түркі жазбалары Өтүкеннің төрт түрлі орналасқан жерін көрсетеді. Олар, «Өтүкеннің ортасын» қосқандағы, Өтүкеннің бүкіл шекарасын ажырата көрсету үшін әбден жеткілікті.

А. Онги өзені бастауындағы Өтүкен бөктері (*Otukan Yïš*)

В. Тоныкөк 15: “Көк Өңүг өзенінен өтіп, Өтүкен бөктеріне (ну жынысына) бастадым”.

Мұндағы көк өй – Онги өзені [8]. Ол – Хангай тауының оңтүстік бөлігінен басталып, оңтүстіктегі Гоби шөліне сіңіп жоғалатын жалғыз аңғарлы өзен. 682 жылы Тоныкөк көтеріліс бастады. Алдымен олар Чоғай тауының солтүстігінде (陰山) Қаракұмда тұрды (黑沙圖? 41.50 108.10). Мұнан соң олар Гобиді кесіп өтіп, Онги өзеніне бет алды, ақырында Otukan уйіс ‘Хангай’-ға жетті. Онги өзені өз бастауын Хангайдың етегіндегі 46.52 102.11 бөлігінен немесе Оворхан-гайдан (Оңтүстік Хангай) алады.

В. ОАМЛ-дағы Өтүкен бөктері (Otukan Yіs)

Күлтегін жазуында (S4, S8, E23) және Білге қаған жазуында (N2, N3, N6) олар Otukan уйіс, ‘Өтүкен бөктері’, Otukan yer ‘Өтүкен жері’ және іduq Otukan ‘Қасиетті Өтүкен’ делінеді. Олардың құлпытастары бір-бірінен бір километр қашықтықта, ескі Орхон өзенінің жұлгесінен табылды. Хангай Орхон өзенінің батысында, олардың байыз тапқан орнынан 25 километрдей жерде. Yіs ‘бөктер’ үшін 25 км тым үлкен және біз олардың Otukan уйіс-ы қайда болғанын айта алмаймыз. Десе де, Син Тан Шу 43 жылнамасында “Ордабалыққа жет. Оның шығысы жазық, батысы Өтүкенге иек артады» делінген, ол ОАМЛ-ның батыс бөлігіндегі 102.60 Хотонт тауын меңзейді.

Ұйғыр жазуларының ішінде келесі үш үзінді бір жайтты сөз етеді. Мойын чор (El-etmіs Bilgä Qaған 747-759) қаған болады және өзінің ордасын Тес өзенінің алқабында екі рет құрады. Тес өзенінің бастауы 49.21 97.97 аумағында. Шине усу E7-дегі “Өтүкеннің теріскейін қыстадым” дегені 49.21 солтүстіктегі алқап болуы тиіс. Келесі оқиғаларға сүйене отырып, біз 49.21 97.97 Тес өзенінің алқабын Өтүкеннің солтүстік-батыс шеті дей аламыз.

Терхин 1: ‘Өтүкеннің батыс шетінде, Тес басында [сонда құрғыздым, қоршауды] сол арада орда жасаттым’ Бұл kädin uсi ‘батыс шет’ дегені ‘батыс шекараны’ білдіріп, Тес өзені бастауының шығысында немесе одан да әрірек шығысында орналасқан.

С. Солтүстік-батыс Өтүкен Тес өзені бастауының шығысында орналасқан

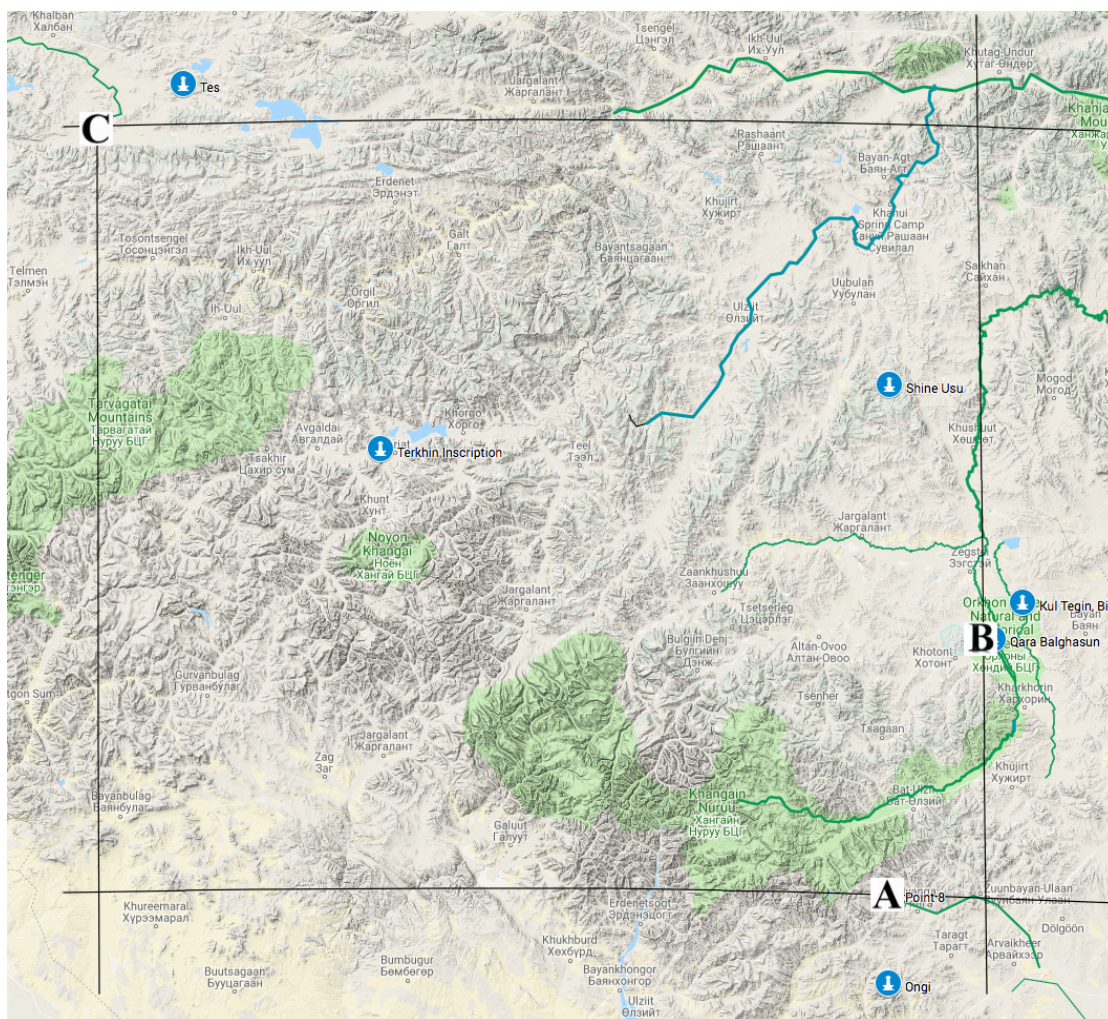
Терхин 5: ‘Жайлауым солтүстік Өтүкеннің батыс шетінде, Тес өзені бастауының шығысына қарай’. Бұдан басқа, ол «солтүстікті» қосқан. Бұл «солтүстік» 49.21 аумағынан шығып кетуі мүмкін.

Шине Усу Е8: “Сол жылы Қасар Қордан ордасын [Өтүкеннің батыс шекарасында] Тес өзенінің бастауында құруды бұйырдым”.

Жалпы алғанда, солтүстік-батыс Өтүкен Тес өзені алқабының 49.21 97.97 бастау аймағы болуы тиіс; сондай-ақ Тес жазуы да сол жерде орнатылған.

D. Өтүкеннің ортасы - Тариат алқабы

Тариат жазуы деп те аталатын Терхин жазуы Тариат алқабынан табылған. Кляшторныйдың мәліметіне сәйкес, ол Терхин өзенінің Терхин Цаган нур көліне құяр сағасынан 12 км батыста, өзеннің солтүстік жағынан 1 км және тау бөктерінен 2 км оңтүстікте, 48.09 99.45 координаталық ауданда орналасқан. Келесі үш үзіндіде де 752 жылы Ел-етмиш Білге қаған өзінің жаз жайлауын Өтүкен-Тариат алқабының ортасында өткізгені жөніндегі бір жайт баяндалған.

Терхин W2-3: “Ұлу жылы мен жазды Өтүкеннің ортасында, қасиетті Сюнгюз (As Öñüz) Башқан шыңының батысында өткіздім. Мен өз ордамды орнатуды және осы жерде қабырға тұрғызуды бұйырдым. Осы жерде мен мыңжылдық – он мың күндік жазулар мен таңбаларды (3) тегіс тасқа қашауды, оны алып тасқа орнатуды бұйырдым”. Бұл жерде *tolqu taş* “алып тас” тасбақаға ұқсайтын айдаһар кейіпті тас тұғырды білдіреді. Тиісті құлпытас айдаһардың тоғыз ұлының бірі, алтыншысы, Биксиде 𐰽𐰺𐰽 орнатылуы тиіс болды. Ол айтқанға көнбейтін, айдағанға жүрмейтін, өте жабайы еді. Сондықтан да айдаһар оны жерге түсіріп, ауыр құлпытастарды көтертіп қойған.

Шине Усу E9: “[Ұлу жылы] мен жазды Өтүкеннің ортасында, қасиетті Сюнгюз (As Öñüz) Башқан шыңының батысында, Ыабаш пен Туқуш түйіскен жерде өткіздім. Мен бұл арада орда құрғыздым және қабырғалар тұрғыздырдым”.

Терхин S6: “Ордамды Өтүкеннің ортасына, қасиетті Сюнгюз (As Öñüz) Башқан шыңының батысына құрғыздым”. Саз балшықты, қабырғаны және жазуды сипаттаған кезде, Терхин бітіктасында осылай делінген.

Терхин мен Шине Усу жазулары ұқсас. Бұған қоса, кейбір жайттар қайталаанады. Шине Усу жазуы бірнеше жыл кейін пайда болған [9] және 200 км шамасында шығысқа қарай орналасқан. Саз балшықты, қабырғаларды және жазуды сипаттағанда, Терхин бітіктасында *bunta* ‘мұнда’ және Шине Усу бітіктасында *anta* ‘анда’ сөздері қолданылады. Терхин алқабы *Otukan ortusi* “Өтүкен ортасы” болып саналады, ол арада жазу *bunta* ‘мұнда’ орналасқан. Оның координаталары 48.11 99.60 аумағында, Хангайдың жай ортасында.

Шектеулі мәліметтеріне қарамастан, жазулар бізге нақты географиялық сипаттама беруде

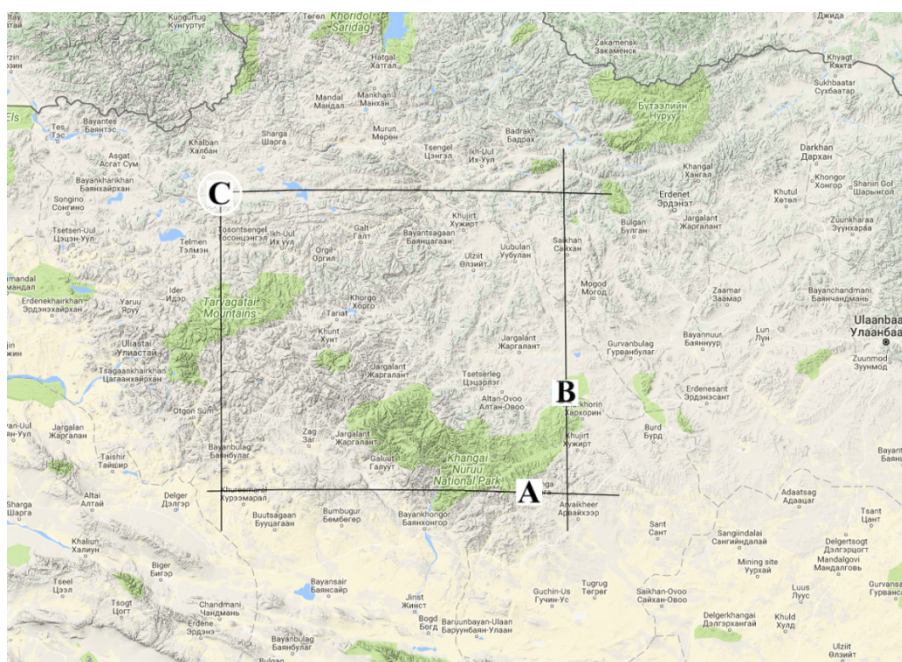
жомарттық танытады. Бұл біз үшін Өтүкеннің аймақтық картасын жобалауға жеткілікті. Жоғарыда көрсетілген үш – А, В, С орындарына қарап, біз мыналарды анықтай аламыз:

(С) 97.97 ендігі Өтүкеннің батыс шекарасы болып табылады.

(А) 46.52 бойлығы Өтүкеннің оңтүстік шекарасы болып табылады.

(В) 102.60 ендігі Өтүкеннің ОАМЛ мен Хотонт арасындағы шығыс шекарасы болып табылады.

(С) 49.21 бойлығы Өтүкеннің солтүстік шекарасы болып табылады. 49.21 97.97 солтүстік-батыс шеттен (С) біз солтүстік сызықты жүргіземіз.

Көріп отырғанымыздай, түркі Өтүкені тұтас Хангай тауын білдіреді. Өтүкеннің ортасы Хангайдың кіндігінде орналасқан Тариат алқабы болады. Осы картаға және жоғарыдағы сипаттамаға сүйене отырып, біз келесі екі қорытындыны жасай аламыз:

1. Өтүкен дегеніміз Архангай (Солтүстік Хангай) мен Оворхангай (Оңтүстік Хангай) қоса алынғандағы Хангай тауы болып табылады.

2. Otukan уйş – жалпы есім. Ол ‘Өтүкен тауының бақташылық бөктерін’ білдіреді.

Түркі дереккөздері.

Тоныкөк (716) 15: kök öñüg уууру Otukan уйşуагу uduztum ‘Көк Өңүг өзенінен өтіп, Өтүкен бөктеріне (ну жынысына) бастадым’

Тоныкөк 17: tü[rk qaғанıy] türk bodunuy Otukan yerkä bän özüm bilgä Тоңиуиқ Otukan yerig qonmıř teуin äšidip berуäki bodun, qıgıуaqı, уйгуaqı, öñräki bodun kälti ‘Түрік қағанын, түрік жұртын Өтүкен жеріне мен өзім – Білге Тоныкөк келтірдім (қондырдым). Өтүкен жеріне келді (қонды) дегенді естіп, түстік халықтар, батыстық, теріскейлік, шығыстық жұрттар келді’.

Күлтегін (732) S3: türk qaған Otukan уйş olursar eltä буң уоқ ‘Түрік қағаны Өтүкен бөктерінде отырса, елде мұң болмас’.

Күлтегін S4: Otukan уйşda yeg idi уоқ ärmıř el tutsıq yer Otukan уйş ärmıř ‘Өтүкен бөктерінің нағыз иесі жоқ еді. Ел ұстайтын жер Өтүкен бөктері еді’.

Күлтегін S8: Otukan yer olurup arqıř tirkıř ısar näñ буң уоқ Otukan уйş olursar bängü el tuta olurtaçı sän ‘Өтүкенде отырып, керуен жіберсең, еш мұңың болмас. Өтүкен бөктерінде отырсаң, мәңгі елдігіңді сақтайсың’

Күлтегін E23: *ïduq Otukan y[ïš bodun bardïŋ] (...) ‘Қасиетті Өтүкен бөктері. [ел, сен бостың]’.*

Білге қаған N2: *türk [qaya]n Otukan [yï]š olursar [el]tä buŋ yoq ‘Түрік қағаны Өтүкен бөктерінде отырса, елде мұң болмас’.*

Білге қаған N3: *[ötü]kän [yïš]da yeg [idi yoq är]miš el [tutsiq yer ö]tük[än] yïš ärmiš ‘Өтүкен бөктерінің нағыз иесі жоқ еді. Ел ұстайтын жер Өтүкен бөктері еді’.*

Білге қаған N6: *Otukan yer olurup [arqïš] tirkiš isar neŋ bu[ŋ yo]q [Otukan yïš] olursar bänŋü [el tuta olurtaç]i sän ‘Өтүкенде отырып, керуен жіберсең, еш мұның болмас. Өтүкен бөктерінде отырсаң, мәңгі елдігіңді сақтайсың’.*

Білге қаған E19-20: *ïduq ö[tükän] yïš bodun bardïŋ ‘Қасиетті Өтүкен бөктерінің жұрты, бостың’.*

Терхин E3: *Otukan eli tägiräs eli ekin ara orqun ügüzdä (...) “Орхон өзені бойында, Өтүкен елі мен көршілес елдердің арасында (...)”.*

Терхин W1: *tänridä bolmiš el etmiš bilgä qayan el bilgä qatun qayan atay qatun atay atanip Otukan kedin uçinta täz başinta örgin (...) “Мен, тәңіріде жаралған Ел-етміш Білге қаған, Ел-Білге қатұнмен бірге қаған атанып, қатұн атанып, Өтүкеннің батыс шетінде, Тес өзенінің бастауында орда тіктірдім”.*

Терхин W2-3: *ulu yilqa Otukan ortusinta sünüz (as öñüz?) başqan iduq baş kedin-intä yayladim örgin bunta yaratdim čit bunta toqïtdim biŋ yilliq tümä künlük bitigimin bälgümin bunta (3) yasï tašqa yaratdim tolqu tašqa toqïtdim “Ұлу жылы (572) мен жазды Өтүкеннің ортасында, қасиетті Сүнгюз (As Öñüz) Башқан шыңының батысында өткіздім. Мен өз ордамды орнатуды және осы жерде қабырға тұрғызуды бұйырдым. Осы жерде мен мыңжылдық – он мың күндік жазулар мен таңбаларды (3) тегіс тасқа қашауды, оны алып тасқа орнатуды бұйырдым”.*

Терхин W5: *yaulaım Otukan quzi kädin uči täz başi öñdünü qanuy күnüy (...) čalım Otukan yeri onüi atla[ndi] “Жайлауым солтүстік Өтүкеннің батыс шетінде, Тес өзені бастауының шығысында, онда көшіп-қондым. Қалауым бойынша Өтүкен жерінен, Онгиден жорыққа аттанды”.*

Терхин S6: *Otukan ortusinta sünüz başqan iduq baş kedinin örgin bunta eti(t)dim “Ордамды Өтүкеннің ортасына, қасиетті Сүнгюз (As Öñüz) Башқан шыңының батысына құрғыздым”.*

Шине Усу N2: *ö[tükän eli tegires] eli ekin ara olurmiš subï säläŋä ärmiš “Олар Өтүкен елі мен көршілес ел екеуінің арасына қоныстанды. Өзені Селеңгі еді”.*

Шине Усу E7: *Otukan yïgin qïšladim “Өтүкеннің теріскейін қыстадым”.*

Шине Усу E8: *ol yil [Otukan kedin uçinta tä]z başinta qasar qodran örgin anta etitdim “Сол жылы Қасар Қордан ордасын [Өтүкеннің батыс шекарасында] Тес өзенінің бастауында құруды бұйырдым”.*

Шине Усу E9: *[olo yil]qa ö[tükän ortus]inta [s]ünüz baş[qan]ta iduq baş kedin[tä] yabaš toquš bältirintä anta yayladim örgin anta yaratidim čit anta toqïtdim “[Ұлу жылы] мен жазды Өтүкеннің ортасында, қасиетті Сүнгюз (As Öñüz) Башқан шыңының батысында, Яабаш пен Туқуш түйіскен жерде өткіздім. Мен бұл арада орда құрғыздым және қабырғалар тұрғыздырдым”.*

Шине Усу E11: *ötü[kän ?] (...) li[m] temiš “Өтүкенге (...) жібер бізді.. (...)”.*

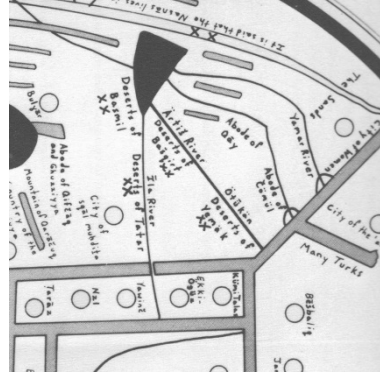
Шине Усу S4: *üč iduq tay Otukan (...) [ö]tükäntä bän “Үш қасиетті Өтүкен тауы (...) Өтүкенде, мен (...)”.*

ХТ I, 3: *Otukan öz yerim “Өтүкен – өз жерім”.*

ХТ VII, 2: *tänridä qul(t?) bulmiš Otukan elintä “Тәңіріде құт тапқан Өтүкен елі” [10, б.319, 327].*

Түркі аңыздық оқиғаларының мысалы ретінде бірін – «Диуани лұғати’т түркті» алайық. Қашқаридің ДЛТ-і 1077 жылы Бағдатта жазылып бітті [3].

ДЛТ 8 N: “Татар шөліндегі, ұйғыр маңындағы жер атауы”.

Әдебиет

1. LE COQ, A. von (1912). Türkische Manichaica aus Chotscho I. Berlin (AKPAW. Phil.-hist. Cl. 1911. Anhang: Abhandlungen nicht zur Akademie gehöriger Gelehrter: 6).
2. LE COQ, A. von (1922). Türkische Manichaica aus Chotscho III. Berlin (AKPAW. Phil.-hist. Cl. 1922. Anhang: Abhandlungen nicht zur Akademie gehöriger Gelehrter: 3).
3. DANKOFF, R.; J. KELLY (1982). Mahmut el-Kāşrārī: Compendium of the Turkic Di-alects (Dīvān Luyāt at-Türk), Part I, Harvard: Harvard University Press.
4. DANKOFF, Robert (1983). Wisdom of Royal Glory (Kutadgu Bilig): a Turko-Islamic Mirror for Princes, Chicago and London: University of Chicago Press.
5. BLAIR, S. (1995). A Compendium of Chronicles: Rashid Al-Din’s Illustrated History of the World, London: The Khalili Collections.
6. BOYLE, J. A. (1958). History of the World Conqueror by Ala-Ad-Din Ata Malik Ju-vaini, Manchester: University Press
7. LIU, Yitang (1990). tu hui yan jiu, tai bei: jing shi shu ju.
8. CZEGLÉDY, K. (1962). “Çoğay-Quzī, Qara-Qum, Kök-Öng”, Acta Orientalia Academ-iae Scientiarum Hungaricae, 15/3: 55-69.
9. KAMALOV, A. (2003). “The Moghon Shine Usu Inscription as the Earliest Uighur Historical Annals”, Central Asiatic Journal, 47/1: 77-90.
10. SERTKAYA, O. F.; S. HARCAVBAY (2001). “Hoyto-Tamir (Moğolistan)’dan Yeni Yazıtlar (Ön Neşir)”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2000: 313-346.
11. AALTO, P. et alii (1958). “Materialien zu den alttürkischen Inschriften der Mongo-lei”, Journal de la Société Finno-Ougrienne, 60/71: 3-91.
12. AMINEV, Z. G. (2006). “Kul’t Svyatsennoy Drevnix Tyurkov Ötüken i ee Sledi u Başkir”, Problemlı Etnogeneza i Etničeskoy İstorii Başkırskogo Naroda, Materiali Vseros-siyskoy Nauçno-Praktičeskoy Konferentsii (Ufa, 2006), Gilem, Ufa: 26-29.
13. AYDEMİR, A. (2010). “Ötüken ve Ötüken Adı Üzerine”, Türk Dünyası Araştırmaları, 187: 197-222.
14. AYDIN, E. (2007). “Ötüken Adı ve Yeri Üzerine Düşünceler”, Turkish Studies, 2/4: 1262-1269.
15. BANG-KAUP, W. (1980). Berlin’deki Macar Enstitüsünden Türkoloji Mektupları (1925-1934), Çev. Ş. TEKİN, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
16. BAO, Wensheng (2010). “Gu Dai Tu Jue Yu Dou Jin Shan Kao”, Meng Gu Shi Yan Jiu, 10: 54-62.
17. BOSWORTH, C. E. (1995). “Otukan”, Encyclopedia of Islam, Brill, 8: 231a-b.
18. BUSHAKOV, V. (2007). “Etimologiya ta lokalizatsiya Davn’otyurks’kogo Xoronima Ötüken”, Visnik L’vıvs’kogo Universitetu, 42: 192-196.
19. CEN, Zhongmian (1939). “Wai Meng Yu Dou Jin Shan Kao” (Zhong Yang Yan Jiu Yuan Shi Yu Suo Ji Kan Ba Ben San Fen); Tu Jue Ji Shi, 1958/2: 1085-1088.
20. CHAVANNES, E. (2006). Batı Türkleri Tarihi, Çev. M. SİRMAN, İstanbul: Töre Yayınları.
21. CLAUSON, Sir G. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Oxford: Oxford

University Press.

22. DİNG, Qian (1915). *Xin Tang Shu Xue Yan Tuo Chuan Di Li Kao Zheng*, Zhe Jiang Tu Shu Guan Cong Shu.
23. DOERFER, G. (1965). Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen, un-ter besonderer Berücksichtigung alterer Neupersischer Geschichtsquellen, vor ailem der Mangolen- und Timuridenzeit. Band II, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
24. DROBYSHEV, Yu. İ. (2012). “Srednevekoviy Ötüken”, *Vostok*, 4: 5-22.
25. ERDAL, M. (1991). *Old Turkic Word Formation, a functional approach to the lexi-con*, Vol. I-II, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
26. ESİN, E. (1976). “Ötüken Yıř (Türk Sanatında Ağaçlı Dağ Hakkında Notlar)”, *Atsız Armağanı*, Ed. E. GÜNGÖR et alii, Ötüken Yayınları, İstanbul: 147-186.
27. FENG, Chengjun; Lu JUNLİNG (1982). *Xi Yu Di Ming, Bei Jing*: Zhong Hua Shu Ju.
28. GABAIN, A. von (1950). “Steppe und Stadt im Leben der ältesten Türken”, *Der Is-lam*, 29: 30 - 62.
29. GIRAUD, R. (1960). *L’Empire des Turcs Célestes. Les règnes d’Elterich, Qapghan et Bilgä (680-734)*, contribution à l’histoire des Turcs d’Asie centrale, Paris: Libraire d’A-mérique de d’Orient et d’Orient Adrien-Maisonneuve.
30. GOLDEN, P. B. (2002). Türk Halkları Tarihine Giriş, Çev. O. KARATAY, Çorum: Ka-raM.
31. GÖMEÇ, S. 2000. “Şine-Usu Yazıtı’nda geçen Yer Adları Üzerine”, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, 240: 427-433.
32. HAMILTON, J. R. (1997). “Tokuz Uyğur ve On Oguz”, Çev. Y. KOÇ; İ. BİRKAN, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 7: 187-232.
33. HIRTH, F. (1899). *Nachworte zur Inschrift des Tonyukuk: die alttürkischen In-schriften der Mongolei*, Zweite Folge, St. Pétersburg.
34. HUANG, Wenbi (1964). “Yi Dou Hu Gao Chang Wang Shi Xun Bei Fu Yuan Bing Xiao Ji”, *Wen Wu*, 2: 35.
35. Jİ, Yun et alii (1781). “Nan Bei Shi Shi Xiao Lu”, *Qin Ding Si Ku Quan Shu*, Shi Bu Ba.
36. JİNG, Fangchang (1890). “Dong Bei Yu Di Shi Lue”, *Zhong Guo Dong Bei Di Li Zhi*.
37. JİSL, L. (1963). “Kül-Tegin Anıtında 1958’de Yapılan Arkeoloji Araştırmalarının Sonuçları”, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, 107: 387-410.
38. KAMALOV, A. (2001). “Turks and Uighurs during the Rebellion of An Lu-Shan Shih Ch’ao-yi (755-762)”, *Central Asiatic Journal*, 45/2: 243-253.
39. KARATAY, O. (2007). “Ötüken Yıř: Dağ, Orman ve Ülke”, *Omeljan Pritsak Ar-mağanı*, Ed. M. ALPARGU; Y. ÖZTÜRK, Sarkaya Üniversitesi Basımevi, Sakarya: 131-139.
40. KATAYAMA, A. (1999). “Tariat Inscription”, *Provisional Report of Researches on Historical Sites and Inscriptions in Mongolia from 1996 to 1998*, Eds. T. MORIYASU.
41. A. OCHIR, Osaka University, Osaka: 168-176.
42. KLYASHTORNY, S. G. (1982). “The Terkhin Inscription”, *Acta Orientalia Academ-iae Scientiarum Hungaricae*, 36/3: 335-366.
43. KONOVALOV, P. B. (1999). *Etničeskiye Aspekti İstorii Tsenral’noy Azii (Drevnost’ Srednevekov’ye)*, Ulan-Ude.
44. LİN, Enxian (1988). *tu jue yan jiu, tai wan: shang wu*.
45. LUO, Xin (2005). “Hui Gu Ya Zhang Cheng Lue Ying”, *Wen Shi Zhi Shi*.
46. MARQUART, J. (1914). *Über das Volkstum der Komanen*, Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
47. MELİORANSKİY, P. M. (1899). *Pamyatnik’ v’ Çest’ Kül’ Tegin*, S. Petersburg: Tipo-grafiya İmperatorskoy Akademii Nauk’.
48. MINORSKY, V. (1948). “Tamīm ibn Baħr’s Journey to the Uyghurs”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 12/2: 275-305.
49. ÖGEL, B. (1957). “Doğu Göktürkleri Hakkında Vesikalar ve Notlar”, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, 81: 81-131.
50. ÖLMEZ, M. (2012). *Moğolistan’daki Eski Türk Yazıtları, Orhon-Uygur Hanlığı Dö-nemi: Metin-Çeviri-Sözlük*, Ankara: Bilge-Su Yayıncılık.
51. ORKUN, H. N. (1936-1941). *Eski Türk Yazıtları I-IV*, İstanbul: Devlet Basımevi.
52. PELLİOT P. (1929). “Neuf notes sur des questions d’Asie centrale”, *T’oung Pao, Sec-ond Series*, 26/5: 201-266.
53. POTAPOV, L. P. (1957). “Noviye Dannıye o Drevnetyurkskom”, *Sovetskoye Vos-tokovedeniye*, 1: 106-117.

PUBLICATION ETHICS

For authors:

Submission of articles to the scientific publication office means the authors' consent to the right of the Publisher, L.N. Gumilyov Eurasian National University, to publish articles in the journal and the re-publication of it in any foreign language. Submitting the text of the work for publication in the journal, the author guarantees the correctness of all information about himself, the lack of plagiarism and other forms of improper borrowing in the article, the proper formulation of all borrowings of text, tables, diagrams, illustrations.

The author(s) should provide a cover letter with the article to the journal editors.

Requirements for provided articles.

The article

- must be issued according to the requirements of the editorial board;
- at the time of sending the article should not be published or be pending in another edition;
- must contain original research results;
- must include the results only of the author work / team of authors (the inclusion of other persons is unacceptable);

It is assumed that at the time of sending the article, all authors agree with the publication in this journal and do not object to the order of indication of the authors in the article;

- should include in the list of citations only those peer-reviewed sources that were actually used in the course of the study;
- should indicate all sources used (including the work of the author / team of authors).

For reviewers:

• all articles received for review must be viewed as a confidential document. A peer reviewer has no right to use unpublished article materials in his own research. The reviewer may send material to third parties only with the permission of the editor-in-chief;

• according to the journal review policy, the journal uses a one-sided "blind" review procedure, when the authors' data are known to the reviewer. In this connection, the object of reviewing should be the results of the obtained research, and not the author/team of authors. Expert opinion should not depend on the gender, nationality, religion and other personal qualities of the author / team of authors;

• the reviewer needs to submit an objective work assessment to the editor, if necessary, suggest options for improving the submitted material;

• the reviewer must refuse to review the material, notifying the editor if he/she is not a specialist in the subject matter of the material;

For editors:

Editor-in-Chief and members of the editorial board undertake

• pay special attention to the qualitative composition of articles;

• in determining who is responsible for the article, make his reasoned decision by agreement (or disagreement) with the reviewers' decisions on the article;

• participate in meetings of the journal editorial board, make decisions on determining the content of journal issues.

Editor-in-Chief;

• identifies two reviewers who are not members of the journal editorial board (scientists or specialists in relevant topics) for each article that has passed the initial review for compliance with technical requirements;

• on the basis of peer-reviews and the conclusion of the responsible member of the editorial board, makes the final decision on the publication of the received material. The decision of the editor-in-chief is brought up for discussion by the editorial board;

• In his/her decision, the Editor-in-Chief is guided solely by scientific considerations and compliance with publishing standards. The decision of the Editor-in-Chief and the editorial board should not depend on the gender, nationality, religion and other personal qualities of the author/team of authors;

Open Access Policy

The journal 's articles are directly accessible to all, based on the principle that free open access to research results

---

---

increases universal knowledge.

ЖАРИЯЛАУ ЭТИКАСЫ

Авторлар үшін:

Автордың қолжазбаны редакцияға жіберуі мақаланың «Turkic Studies Journal» журналында басылуына, шетел тіліне аударылып қайта басылуына келісімін білдіреді. Автор мақаланы редакцияға жіберу арқылы автор туралы мәліметтің дұрыстығына, мақала көшірілмегендігіне (плагиаттың жоқтығына) және басқа да заңсыз көшірмелердің (мәтін, кесте, диаграмма, безендірудің барлық сызбалары заңды түрде тіркелгендігіне) жоқтығына кепілдеме береді.

Жіберілген қолжазбаға қойылатын талаптар.

Қолжазба:

- редакция талаптарына сәйкес рәсімделген болуы қажет;
- басқа басылымда жарияланбаған және жариялауға жіберілмеген болуы керек;
- оригиналды зерттеу нәтижелерін қамтуы қажет;
- автордың/авторлар тобының ғана зерттеу нәтижелерін қамтуы қажет;
- баспаға қолжазбаның жіберілуі автор/авторлардың мақаланың жіберілуімен таныстығын, қолжазбада көрсетілген авторлардың кезегіне қарсы еместігін білдіреді;
- әдебиеттер тізіміне тек зерттеу барысында пайдаланылған әдебиеттер енгізіледі;
- қолданылған барлық әдебиеттер тізімі (автордың/авторлар тобының еңбектерімен қоса) мақалада көрсетілуі қажет.

Рецензенттер үшін:

- рецензияға түскен әрбір мақала құпия құжат ретінде қарастырылады. Рецензент өзінің жазбаларында жіберілген мақаланың қандай да бір материалдарын пайдалана алмайды. Рецензент қолжазба материалдарды бас редактордың рұқсатымен ғана үшінші тұлғаға жіберуі мүмкін;
- журналдың біржақты анонимді рецензиялау саясатына орай, қолжазба авторы туралы деректер рецензентке мәлім болады. Осыған байланысты, рецензия объектісі қолжазба авторы/авторлар тобы емес, қолжазбада алынған нәтижелер болып табылады. Рецензент шешімі автордың/авторлар тобының гендерлік, ұлттық, діни және басқа жеке қасиеттеріне тәуелсіз болуы қажет;
- рецензент редакцияға объективті түрде бағаланған қолжазбаға берілген пікірді және, қажет болған жағдайда, мақаланы жетілдіру ұсыныстарын беруі қажет;
- рецензент зерттеу тақырыбының маманы болмаса, редакторды хабардар етіп, материалға пікір беруден бас тартуы қажет;

Редакторлар үшін:

Бас редактор және редакция алқасы мүшелерінің міндеттері:

- жарияланатын мақалалардың сапасына ерекше көңіл бөлу;
- редакция алқасы құрамынан мақалаға жауапты болып тағайындалған жағдайда рецензенттер пікірімен келісетіндігін (немесе келіспейтіндігін) нақты дәлелдермен негіздеу;
- редакция алқасының отырыстарына қатысу, журнал мазмұнын анықтайтын шешім қабылдауда өз пікірін білдіру.

Бас редактор:

- техникалық талаптарға сәйкестікке тексерілген әрбір мақалаға журналдың редакция алқасы құрамына кірмейтін екі рецензент және редакция алқасынан мақалаға жауапты бір маман тағайындайды;
- рецензенттердің пікірлері мен редакция алқасының жауапты мүшесінің қорытынды пікірі бойынша қолжазбаны жариялау туралы қорытынды шешім қабылдайды. Бас редактордың шешімі редакция алқасы отырысында талқыланады;
- бас редактор шешім қабылдауда тек мақаланың баспа стандарттарына сәйкестігі мен онда алынған ғылыми нәтижелерді басшылыққа алады. Бас редактордың және редакция алқасының шешімі автордың/авторлар тобының гендерлік, ұлттық, діни және басқа жеке қасиеттеріне байланысты болмауы керек.

Ашық қолжетімділік саясаты

Зерттеу нәтижелерінің ерікті түрдегі ашық қолжетімділігі принципін негізделген журнал мақалаларының баршаға бірдей қолжетімді болуы әмбебап білімді молайтуға қызмет етеді.

INFORMATION FOR AUTHORS

1. In order to having published an article to the journal, it is mandatory to send the report text to email turkicjournal@gmail.com address of the organizational committee.

Language of publishing: Kazakh, Russian, English

2. Submission of articles to the scientific publication office means the authors' consent to the right of the Publisher, L.N. Gumilyov Eurasian National University, to publish articles in the journal and the re-publication of it in any foreign language. Submitting the text of the work for publication in the journal, the author guarantees the correctness of all information about himself, the lack of plagiarism and other forms of improper borrowing in the article, the proper formulation of all borrowings of text, tables, diagrams, illustrations.

3. **Length** – 7-15 pages.

4. Scheme of articles construction:

- article title should written in capital letters, center alignment;
- on the next line (bold italic type, right alignment) – Full name of the article's author;
- on the next line (italic type, right alignment) – academic status, academic degree, name of higher institution, city or job position, work place, city (clipping is not allowed);
- on the next line (italic type, right alignment) – E-mail for contacts;
- abstract – optimum size is 150 words. Abstract is written in English and is given before the main text;
- keywords – 5-10 words. Keywords separate from each other a point from a comma;
- article title, full name of the article's author, academic status, academic degree, abstract, keywords should be given in 2 languages (English and on the article's language);
- for typing, formulae and charts Microsoft Word editor should be used for Windows. Text editor options: all field for 2 cm; Times New Roman font, font size is 12; interline interval is 1,15; full justification; indenture 1 cm; portrait page orientation;
- references in the text on the relevant source from the list of references are made out in square brackets, for example: [1, page 277]. Using of automatic paginal references is not allowed. The list of references has to contain not less than 20 sources. The font of the list is Times New Roman of 10 points, the first line of the paragraph with a ledge of 0.5 cm, alignment on width with transfers;
- requirements extend to writing personalia, reviews and referee reports.

Example of a references design :

1. Аксартов Р. М., Айзиков М. И., Расулова С. А. Метод количественного определения леукомизина // Вестн. КазНУ. Сер.хим – 2003. –Т. 1. No 8. – С. 40-41.
2. Абимильдина С. Т., Сыдыкова Г. Е., Оразбаева Л. А. Функционирование и развитие инфраструктуры сахарного производства // Инновация в аграрном секторе Казахстана: Матер. Междунар. конф., Вена, Австрия, 2009. – Алматы, 2010. – С. 10-13.
3. Курмуков А. А. Ангиопротекторная и гиполипидемическая активность леукомизина. – Алматы: Бастау, 2007. – С. 3-5.
4. Соколовский Д. В. Теория синтеза самоустанавливающихся кулачковых механизмов приводов [Электрон. ресурс]. – 2006. – URL: http://bookchamber.kz/stst_2006.htm (дата обращения: 12.03.2009)
5. Петушкова, Г.И. Проектирование костюма : учеб. для вузов / Г.И. Петушкова. – М.: Академия, 2004. – 416 с.

АВТОРЛАРҒА АРНАЛҒАН ЕРЕЖЕЛЕР

1. Мақаланы журналға жариялау үшін ұйымдастыру комитетінің e-mail: turkicstudies@gmail.com электрондық мекен-жайына жіберу қажет.

Жарияланым тілі: қазақ, орыс, ағылшын

2. Автордың қолжазбаны редакцияға жіберуі оның мақаласын қандай да болмасын шет тілінде журналда жариялау және қайта жариялау үшін Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетіне өз құқығын білдіреді. Автор мақаланы редакцияға жіберу арқылы автор туралы мәліметтің дұрыстығына, мақала көшірілмегендігіне (плагиаттың жоқтығына) және басқа да заңсыз көшірмелердің (мәтін, кесте, диаграмма, безендірудің барлық сызбалары заңды түрде тіркелгендігіне) жоқтығына кепілдеме береді.

3. Көлемі – 7-15 бет.

4. Мақалаларды әзірлеу тәртібі:

- мақаланың атауы бас әріппен, жолдың тура ортасына жазылады;
- аңдатпа ағылшын тілінде жазылады және негізгі мәтіннің алдында беріледі (көлемі 150 сөз);
- келесі жолда (қалың курсив, оң жақ шеті бойынша теңестіріледі) – мақала авторының аты-жөні толық жазылады;

-
-
- келесі жолда (курсивпен теріліп, оң жақ шеті бойынша теңестіріледі) – ғылыми атағы, ғылыми дәрежесі, ЖОО атауы, қаласы немесе лауазымы, жұмыс орны, қаласы (қысқартуларға жол берілмейді);
  - келесі жолда (курсивпен, оң жақ шеті бойынша көрсетіледі) – байланыстар үшін E-mail көрсетіледі;
  - кілт сөздер – 5-10 сөз. Кілт сөздер бір-бірінен үтірмен бөлінеді;
  - мақаланың атауы, автордың аты-жөні, ғылыми атағы, ғылыми дәрежесі екі тілде беріледі (ағылшынша және мақаланың тілінде);
  - мәтінді, формулаларды және кестелерді теру үшін Windows-ке арналған Microsoft Word редакторын пайдалану керек. Мәтін редакторының параметрлері: барлық шеті 2 см; Times New Roman қарпі, өлшемі – 12; жоларалық интервал – 1,15; ені бойынша теңестіріледі; абзацтық шегініс 1 см; беттің кескіні - кітап;
  - мәтіндегі әдебиеттер тізімінен тиісті дереккөзге сілтемелер шаршы жақшада ресімделеді, мысалы: [1, 277 б.]. Беттен кейінгі автоматты сілтемелерді пайдалануға жол берілмейді. Тізімнің қарпі – Times New Roman кегль 10, абзацтық шегініс 0,5 см. Әдебиеттер тізімі 20-дан кем болмауы керек;
  - талаптар шолулар, пікірлер мен есімнамалар жазуға қолданылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімін рәсімдеу мысалдары

1. Аксартов Р. М., Айзиков М. И., Расулова С. А. Метод количественного определения леукомизина // Вестн. КазНУ. Сер. хим – 2003. – Т. 1. № 8. – С. 40-41.
2. Абимурдына С. Т., Сыдыкова Г. Е., Оразбаева Л. А. Функционирование и развитие инфраструктуры сахарного производства // Инновация в аграрном секторе Казахстана: Матер. Междунар. конф., Вена, Австрия, 2009. – Алматы, 2010. – С. 10-13.
3. Курмуков А. А. Ангиопротекторная и гипополипидемическая активность леукомизина. – Алматы: Бастау, 2007. – С. 3-5.
4. Соколовский Д. В. Теория синтеза самоустанавливающихся кулачковых механизмов приводов [Электрон. ресурс]. – 2006. – URL: http://bookchamber.kz/stst_2006.htm (дата обращения: 12.03.2009)
5. Петушкова, Г.И. Проектирование костюма : учеб. для вузов / Г.И. Петушкова. – М.: Академия, 2004. – 416 с.

TURKIC STUDIES JOURNAL
2019 - № 1 (1) - Нұр-Сұлтан: ЕҰУ.-114с.
Басуға жіберілді 30.09.19.
Тираж - 50 дана.

Техникалық хатшы: Идрисова Г.А.
Редакцияның мекенжайы:
010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Сәтпаев к-сі, 2.
Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-434)
E-mail: turkicjournal@gmail.com, web-site: tsj.enu.kz

Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар
министрлігінде тіркелген.
28.03.19 ж. № 17636-Ж - тіркеу куәлігі